

Kulturne slike s Kranjskega.

(Spisal Jos. Ciperle.)

20. Kranjska dežela.

Kranksi so razkrojili staro slovensko Karantanijo po svoji navadi na več mark. Jedna izmed teh je dobila imé „Creina marcha“ ali „Carniola“, t. j. po naše Kranjska marka ali Krajina. Od tega časa šele se pričinja prav za prav samostojna zgodovina Kranjske dežele.

Ta Kranjska marka pa ni obsegala vsega sedanjega Kranjskega sveta. Niso nam sicer znane natančne nje meje, vendar toliko lahko rečemo, da je obsegala velik kos one zemlje Kranjske, kojemu se dan danes veli Gorenjsko. — Jugo-vzhodni kos, t. j. sedanja Dolenjska stran je bila spojena oni čas še s Hrvaško; jugo-zapadni kos je pa pripadal nekaj k Istri, nekaj pa k Furlaniji.

Kranjska marka je imela svoje lastne mejne grofe, ki so bili s prva podložni Koroškim vojvodam. Stolovali so najprvo v Goričanih pri Medvodah in pozneje v Kranju. To mesto je bilo tedaj prva stolica Kranjske dežele.

Leta 1071. je pa podelil cesar Henrik IV. oblast na to deželo Oglejskemu patrijarhu. — A že čez par let je prišla pod oblast Henrika iz rodú Epenstajnarjev. Pa tudi njegova ni bila dolgo, kajti l. 1093. je bila zopet podeljena Oglejskemu patrijarhatu. Med tem so pa vzeli Hrvatom Meranski grofi Dolenjsko stran, in za ta junaški čin so dobili oni l. 1173. vrhovno poglavarstvo nad Kranjsko deželo. Dolenjska stran je dobila imé Slovenska krajina ali „Windische Mark“; in oba ta dva zjedinjena dela sta se imenovala odslej „Carniola et Marchia“. Kranjsko je obstojalo takrat iz Gorenjske in Dolenjske strani.

Jeden izmed teh grofov Meranskih, Henrik po imenu, se je zameril cesarju. Vsled tega mu je bilo vzeto Kranjsko, koje je prišlo l. 1209. zopet in sicer sedaj tretjič pod Oglej.

Oglejci so imeli pa tudi sami na Kranjskem jako velika posestva. Zraven teh so bili tudi jako imoviti na Kranjskem Koroški vojvodi, kojih imovino so dobili po njih grofi iz Ortenburka. Drugi močni posestniki na Kranjskem so bili še grofi Meranski in Celjski, Turjačani in drugi.

Leta 1233. je dobil Kranjsko Miroslav II. Avstrijski v last. Leta 1245. je dobila Kranjska naslov vojvodstva. Po smrti tega Miroslava l. 1246. se je polastil vlade na Kranjskem Urh III., vojvoda Koroški. Ta je izvolil v Ljubljani za deželnega glavarja Rudelina iz Hrušice (Rudelin von Pierbaum), ki je začel l. 1261. stolovati na Ljubljanskem Gradu.

Ta Urh je pa pripoznal l. 1268. Otokarja II., Češkega kralja, dedičem svojih posestev in svoje vlade na Koroškem in Kranjskem. Toda temu jih vzame l. 1276. Rudolf Habsburški, ter jih izroči tirolskemu grofu Meinhardu, in po njem njegovemu sinu Henriku. Po Henrikovi smrti l. 1335. pride pa Kranjsko pod Habsburžane, kojim pripada tudi do današnjega dne.

Leta 1336. dobi Habsburžan Rudolf IV. s priimkom Ustanovnik od Oglejcev grad Vipavo in Postojino. — Njegova naslednika Albreht III. in Leopold III. dobila l. 1366. Devin in Prem. Po smrti Goriškega grofa Albrehta V. l. 1374. jima pripade še Metlika. Kmalu potem jima zaprisežejo tudi posestniki ob Pivki, iz Krasa in Istre, kakor bi bili vsi iz jedne zedinjene dežele. — Kmalu potem l. 1382. sta prišla Trst in Reka pod Habsburžane in pod Kranjsko. Toda Trst se je l. 1491. zopet odkrojil, isto tako je šla Reka l. 1776. v oblast Madžarov. — Po smrti Miroslava, zadnjega grofa Ortenburškega, so dobili Habsburžani večino njegovih posestev na Kranjskem; leta 1456. posestva Celjskih grofov in leta 1492. lastnino graščakov Devinskih. Le Idrijska stran je bila še najdalje pri Goriški knežiji, a leta 1780. se je tudi ta združila s Kranjskim. Tako je ostalo tudi do prihoda Francozov na Kranjsko.

21. Ilirija oživiljena.

Spomin na nekdanjo celokupnost naroda ilirskega je popolnem se izbrisal med Slovenci. Saj pa tudi ni bilo čuda. Nemški vpliv ni pripuščal narodu se baviti s svojo zgodovino, nemški vpliv je pačil narodnost slovensko, pačil je jezik slovenski. Nemški vpliv ni jačil našega naroda, da bi napredoval v kateremkoli obziru, on ga je oviral, on ga je dušil, on ga je spravljaj v naroden grob. Ni čuda, da toliko stoletij ni med slovenskim narodom nikakega pojava v književnosti, niti na katerem drugem kulturnem polju. Slovenci so duševno spali, v to spanje so jih zazibali Nemci, koji so se potem svobodno šopirili in povzdigovali po slovenski zemlji.

Čudno je tedaj, da je moral priti iz daljnega Francozkega mož, ki je spomnil Slovence in Hrvate na to, da so bili nekoč prebivalci jedne in iste zemlje, da so bili nekoč tudi jeden narod — narod ilirski. Dne 14. vinotoka 1809 je morala Avstrija odstopiti Napoleonu I. Kranjsko, Zgornje Koroško, Goriško, Trst, Istro, Reko, ogrsko primorje in Hrvatsko. Te dežele je spojil potem Napoleon v jedno celoto, ter ji dal ime Ilirija. Leta 1811. ji je pridružil še Dubrovniško pokrajino v Dalmaciji. Glavno mesto Ilirije je bila Ljubljana, kjer je tudi stoloval general-gubernator Ilirije. Delila se je Ilirija na šest provincij:

Kranjsko, Koroško, Istra, Hrvatsko, Dalmacija, Dubrovnik in vojaško granico s šestimi graničarskimi polki. — Toda ta Ilirija je obstojala le do leta 1813, v kojem so bili Francozi zopet prognani iz Avstrije.

Prvi general-gubernator Ilirije je bil maršal Marmont, drugi general Bertrand, tretji Junot in četrti Fouché. Ta je zapustil Ljubljano 25. vel. srpana 1813, kajti Avstrija si je zopet priborila izgubljene svoje dežele. Ilirija je pa še ostala takova, kakoršna je bila pod Napoleonom do leta 1816, samo da je mesto francoskega general-gubernatorja začel uradovati v Ljubljani avstrijski civilni in vojaški gubernator 13. vinotoka 1813.

Leta 1816. je skrčila Avstrija nekoliko Ilirijo, ter jo omejila le na dežele: Kranjsko, Koroško, Goriško in Istro. Zraven tega jo je razdelila še na dve guberniji: na gubernijo Ljubljansko in gubernijo Tržaško. Tako je tudi ostalo do leta 1849. Tega leta namreč so postale omenjene dežele samostojne kronovine.

Ljubljanskih gubernatorjev je bilo sedem, in sicer: Lattermann od leta 1813. do 1816. gubernator še cele Napoleonove Ilirije, od leta 1816. Ljubljanske gubernije. Za njim so uradovali: Strassoldo, Inzaghi, Swerts-Spörk, Schmidburg, Weingarten in Welsersheim.

Leta 1849., v kojem je postala Kranjska samostojna kronovina, se je ustanovilo v Ljubljani cesarsko namestništvo. Prvi in jedini cesarski namestnik Kranjski je bil grof Chorinsky. — Od leta 1861. pa ima Kranjska le deželnega predsednika. Njih imena so nastopna: Ulepitsch, Schloissnig, Bach, Conrad, Wurzbach, Auer-sperg, Widman, Kalina, Winkler in sedanji Hein.

(Dalje prih.)

Vestnik.

Cesar Franc Jožefova ustanova za učiteljske sirote na Kranjskem: Rodbina Jakob Dimnikova v Ljubljani, namesto venca na grob rajni Amaliji Keceljevi, učiteljevi soprogi v Ljubljani, 10 K; gđe. Ana Petrovčičeva, učiteljica v Sinledniku, nabrala 20 K; gosp. Josip Osana, učitelj pri Sv. Duhu (Vel. Trn) 240 K; gosp. Ivan Kambič, učitelj v Ustiji, 240 K. — Bliza se čas okrajnih učiteljskih konferencij. Somišljenike prosimo, da se blagovolé ob tej priliki spominjati učiteljskih sirot ter zložiti v ta namen par kron za našo ustanovo, da bi tem lepše praznovali prihodnje leto cesarjevo petdesetletnico!

Učiteljski konvikt: Slavna „Národna tiskarna“ v Ljubljani 40 K. Učiteljstvo II. mestne šole v Ljubljani, namesto venca na grob rajni gospej Amaliji Keceljevi 18 K; g. Ivan Kambič, učitelj v Ustiji, 1 K.

M. Močnikov spomenik: G. Josip Levičnik, nadučitelj v Železnikih, 2 K.

† **Amalija Keceljeva.** Našega tovariša in somišljenika, g. Alojzija Kecelja, je zadel hud udarec; dne 8. t. m. mu je umrla po dolgi bolezni njegova zvesta soproga, zapustivša nepreskrbljeno, mladoletno hčerko Amalijo. Blago pokojnico so dičile posebno tri lepe čednosti: bila je zvesta žena svojemu možu, ki je z največjo udanostjo prenašala vse bridkosti in težave, ki so spojene z našim stanom; svoji hčerki, katero je ljubila nad